

KÖZÉPKORI KÚTFŐINK KRITIKUS KÉRDÉSEI

Szerkesztette Horváth János és Székely György. Bp. 1974. Akadémiai K. 384 I. (Memoria Saeculorum Hungariae 1.)

A Magyar Tudományos Akadémia Középkori Munkabizottsága adta ki ezt a 19 tanulmányt tartalmazó kötetet. A tanulmányok legnagyobb része jegyzetapparátussal ellátott, véglegesen kidolgozott formája azoknak az előadásoknak, amelyek az Akadémia 1971-ben rendezett középkori ülészakán hangzottak el, s kevés kivétellel elbeszélő forrásaink kritikusi kérdéseit vitatták meg. Talán éppen ez a körülmény, a vitatások hangulata az oka annak, hogy nem egyszer lappangó vagy nyílt ellentétek szikrázását lehet kiérezni a tanulmányok hangjából. Hiszen a vita természetrajzához tartozik, hogy a vitázó feleket olykor jobban elragadja a törekvés a maguk igazának bizonyítására, vagy még inkább az ellenfél tételeinek cáfolására, mint a tárgyilagos igyekezet arra, hogy az egymással szemben álló véleményekből közös erővel vonják le az esetleg csak minimális, de mindenképpen elfogadhatót. S míg a kitűnő szakemberek előadásai, válaszai, viszonzásai, hozzászólásai a sziporkázó szellemi torna szemlélésének élményét válthatják ki a hallgatóságban, addig vitaelőadásoknak nyomtatott egymásmellettisége inkább az ellentétek, a megoldatlanság élességét tárja elénk. Olyan, mint mikor a híradófilm hirtelen megakad és az alakok valami riasztó merevséggel állnak egymás mellett, egymással szemben.

A nagyon is kritikus kérdések első csoportja a kötetben Anonymusra és kódexére vonatkozik, 5 tanulmánnyal. Váczy Péter Pannonhalmának a Gestában előforduló „Mons Sancti Martini” alakjából, a Fekete-tenger nevéből és a vlach szó „Blachi” írásmódjából hoz fel részletesen dokumentált és szellemes érveket Anonymus munkájának 1220 tájáról, de mindenképpen 1235 előtti időből való keletkezéséhez. Horváth János viszont a kötet másik nagy Anonymus-tanulmányában cáfolja a „Mons S. Martini”-datálás értékét, és Váczy Péterrel más pontokon is vitázva leszögezi, hogy a Gestát Anonymus föltétlenül az Arany Bulla, tehát 1222 előtt írta. A kronológiában tehát a két szerző megállapítása közt csak minimális különbség van. Váczy Péter itteni tanulmányában már nem is vitatja azt,

hogy Anonymus munkája okvetlenül „az Arany Bulla után” keletkezett, „ahogy legújabbban Váczy Péter gondolja” — mint Horváth J. cikkében olvasható. A különös ellentmondásnak nyilvánvalóan az az oka, hogy Váczy a középkori vitaüléseken elhangzott, az Arany Bulla utánra való datálását Horváth J. ugyanott elmondott érveinek alapján föl-adta és nyomtatott tanulmányában már elhagyta. Horváth J. tanulmányának szövege viszont még tartalmazza az ott elhangzott cáfolatot. A magunk részéről még annyit fűz-nénk hozzá a Pannonhalmi „Mons S. Martini” névalakhoz, hogy az érv erejét erősen csök-kenti az a körülmény, hogy nem autográf kéz-iratról, hanem egy későbbi másolatban egyet-len egyszer előforduló névalakról van szó, ami lehet a másoló elírása az általa nyilván jól ismert „Monasterium S. Martini” és a „Mons S. Martini” összecsengése alapján.

Ami az Anonymus cikkszoport másik tanul-mányát, Karsai Géza „Ki volt Anonymus”-át illeti, arra sajnos érvényes magának a szerző-nek ez a mondata: „Egyetlen kihagyott adat vagy forrás pillanatok alatt összeomló kártya-várrá teheti a diplomatikai, földrajzi, törté-neti vagy nyelvezeti érvek halmazából álló, gyakran monumentálisan felépített elméle-tet.” Karsai ui. az Anonymus-kódex kivakart első lapjáról ultraibolya sugarakkal készült fénykép, illetve a fénykép többszörös átmáso-lása és nagyítása alapján vont le korábbi tanulmányában is és most is messzemenő következtetéseket az ott megmaradt írás-nyomokból, amiket annak idején Jakubovich Emil fedezett föl elsőként. Karsai szerint a kivakart lapon olyan szövegek és képek nyo-mai vehetők ki, amelyek Pousa szerzőségét, életpályájának, személyi kapcsolatainak ada-tait tartalmazzák. A Karsai saját rajzában bemutatott olvasatok (normális és minimális méretű betűk kevert alkalmazása, a sorok közé beírt ferde és görbe írású sorok, képrejt-vényszerűen egymás fölé és mellé helyezett betűk) a kódexírói gyakorlatban ismeretlenek és elképzelhetetlenek. A Horváth J. már emlí-tett cikkében Karsait cáfoló egyéb érveket aligha lehet megingatni, inkább még másokat

csatolni hozzá. De mindennél fontosabb, hogy az új, a modern technika minden rendelkezésre álló eszközével készült új vizsgálatok és fényképek, amelyekről Jakab Sámuel és Városi György itt következő tanulmánya számol be, azt bizonyítják, hogy a kérdéses helyeken nem lehet megtalálni azokat a szövegeket és képeket, amelyekre Karsai olyan fáradságos munkával épített. (Sőt még azt is hozzátéhetjük, hogy egy következő vizsgálaton, amelyen magam is részt vettem, de melynek eredményei itt még nem kerültek bemutatásra, az előkerült Jakubovich-féle fölvétellel való összehasonlításból az derült ki, hogy ma a kérdéses kódexlapon kevésbé kontrasztos írás található, mint még Jakubovich idejében, 1925-ben. Fél évszázad alatt a sok bemutatás és kiállítás következtében az Anonymus-kódex állapota romlott, szürkült.) A fényképész szakemberek cikke azt is megállapította, hogy „az úgynevezett üres nagytás”, tehát az az eljárás, amikor a kontraszthatás növelése érdekében egyik másolatot a másíkról készítik sorozatosan, „nem ad további feltárást, sőt bizonyos mértéken túl a jelek széteséséhez vezet, amely új jelenségeket hoz létre”. Bizonyára fájdalmas veszteség egy kutatóra nézve, ha nagy módszerességgel, évtizeden keresztül végzett munkája után már úgy gondolja, hogy fontos új eredményekre jutott — és akkor kiderül, hogy az alap, amelyre épített téves, illetve hiányzik. De reméljük, hogy ez a negatív eredmény nem fogja letérni és elkedvetleníteni Karsai Gézát, akinek egyéb kérdéseken olyan sok értékes eredményt köszön a magyar tudomány.

Horváth J. tanulmányáról már kétszer is megemlékeztünk az eddigiekben, a másik két Anonymus-tanulmánnyal kapcsolatban, de még nem szóltunk arról, hogy mint a cím is mutatja („Anonymus és a Kassai Kódex”), a szerző nem pusztán az Anonymus-kérdést boncolja mélyreható kritikával, hanem azt az Anonymus-kérdéssel kapcsolatba hozott másik, sokfelé érdeklődést keltett kéziratot is, az ún. Kassai Kódexet, amelyet még mindig csak Fehér Mátyás Jenő homályos és pontatlan, sőt újabban már a megengedhetetlenül sértő hangú polémia útján adott közléseiből ismerünk.

Mint a „Kritikus kérdések” tanulmányai mutatják, az Anonymus-kérdés kutatása napjainkban sem vesztett semmit intenzitásából. Sajnos, mégis meg kell mondanunk, hogy a kérdések megnyugtató tisztázásától éppen olyan távol vagyunk, mint évtizedekkel ezelőtt. S itt nemcsak az a meglepő, hogy olyan kiváló kutatók, mint Váczy Péter és Horváth J., akik mögött hosszú évtizedek tudományos-kritikai munkássága, krónika-tanulmányai állnak, cáfolják egymást (sőt Horváth J. a jegyzetekben Györffy Györgyöt is), de legalább abban megegyeznek egymással, hogy szerintük Anonymus III. Béla király

jegyzője volt, hanem az, hogy míg történés-íróink többsége egyöntetűen vallja a III. Béla-kori jegyzőséget, egy egész tudományág, a magyar nyelvtudomány legkiválóbb képviselői mindenkor ragaszkodtak a XII. század közepi korhoz, P. mesternek II. Béla-kori notáriusságához. De a történészek közül sem csak Jakubovich Emil hozott föl nagyon meggyőző érveket II. Béla mellett, hanem újabban Csóka Lajos bizonyította be, hogy lényegében ugyanazokkal az érvekkel, amelyekkel a III. Béla-kori jegyzőséget lehet bizonyítani, bizonyítani lehet II. Béla korát is, sőt még nagyobb valószínűséggel. A kérdés csak az, hogy ki melyik szempontból vizsgálja a tételt. Hiszen még olyan egzaktnak tűnő érv is, mint III. Béla szokványos „gloriosissimus rex” címe, megtalálható II. Béla egyes oklevelein is. (S tegyük hozzá, itt nem egy oklevélről van szó, hanem egyetlen jelzőről, amelyet a szerző inkább a maga dicsőítésére hoz fel, arra hogy ő egykor ennek a dicsőséges királynak volt a jegyzője.)

De túl a II. vagy III. Béla-datáláson, érdekes, hogy egyik legnagyobb akribiával, a skrupulozitásig menő forráskritikával dolgozó történésírónk, (id.) Tóth Zoltán, aki élete utolsó tíz évének minden erőfeszítését krónikáink kutatására fordította, befejezetlenül maradt, hatalmas tanulmányában visszatér egykori mesterének, Marczali Henriknek elméletéhez, IV. Béla korához. (A kézirat Tóth Z. hagyatékában az MTAK Kézirattárában.) Azt meg inkább csak a kuriózum kedvéért említem, hogy Gombos Albin, aki életét „beledolgozta” az Árpád-kori történet forrásainak kiadásába — amint a „Catalogus fontium” bevezetésében írja —, kb. abban az időben, amikor megdönthetetlennek látszott Szilágyi Loránd új tanulmánya, azt a kijelentést tette: „lelepleztem Anonymust, ő egy korai humanista volt”. Elméletét már nem fejthette ki, de a Catalogus Fontiumban Anonymus datálásául ezt írja: „Gesta non ut auctor ipse composuit, nobis extant, sed in exemplari circa annum 1350 penitus retractato”, bár ennek a datálásnak ellenmond a kézirat koráról ma általánosan elfogadott vélemény.

Ennyi intellektuális erőfeszítés és mégis ennyi ellentmondás láttára valóban fölmerül a jogos szkepszis: középkori forrásaink rettenetes méretű pusztulása folytán mai módszereink úgy látszik nem alkalmasak annak tisztázására, ki volt Anonymus és mikor írta krónikáját. (Érdemes lenne egyszer táblázatokba foglalni vagy éppen optikai lyukkártyára vinni azt, hogy melyik érvet ki milyen időpont bizonyítására használta fel, s ebből vanni ki azokat az adatokat, amelyek egyértelműen elfogadott bizonyítékok.)

De talán nem is igazán fontos annak az eldöntése, melyik Béla király volt Anonymus

„gloriosissimus rex”-e. Hiszen még ha meg is tudjuk egyszer kétségtelen bizonyossággal állapítani a Béla király számát, a „quondam bonae memoriae regis notarius” akkor is csak nagyon bizonytalan datálásra adna módot. Mert tegyük fel például, hogy a király II. Béla volt, aki 1131–1141-ig uralkodott. Extrém esetben Anonymus lehetett az ő jegyzője pusztán egy évig, még pedig uralkodásának első évében, 1131-ben. Akkor Anonymus már 1142-ben is lehetett a jóemlékű király egykori jegyzője. Mert a „quondam” nem a király halálától, hanem az ő jegyző volta óta eltelt bizonytalan hosszúságú időre vonatkozik. Tehát a Gesta keletkezésének legkorábbi ideje 1142. De ha ő jegyző 1141-ben volt, akkor még 1172-ben, III. Béla trónralépte előtt az utolsó évben is „quondam Belae regis notarius”-ként írhatott. Sőt, még talán azt is lehet állítani, hogy írhatott III. Béla korában, s a „bonae memoriae” annak a jelzése akar lenni, hogy nem a most uralkodó, hanem a néhai, a másik Béla jegyzője volt egykor. Tehát a II. Béla-kori jegyzőség elfogadása is akár félszázados ingadozást enged meg a Gesta írása időpontjának megállapításában. De ugyanez a helyzet akkor is, ha a döntés III. Béla mellett következik be, akkor meg 1197-től kezdve nagyon hosszú időben lehet bármikorra tenni az írásmű keletkezését. Csak egy dolog bizonyos — és ezt nem szokták figyelembe venni —, hogy Béla király után egy következő király alatt már nem lehetett a kancellária alkalmazottja, mert akkor ennek a királynak a nevét említene a szerző.

Újabb bizonytalanságot visz a kérdésbe az a megfontolás, hogy egyáltalán nem bizonyos, hogy a szerzőnél tükröződő korviszonyok kancelláriai működésének korára vonatkoznak-e vagy pedig esetleg öreg korában megírt munkája keletkezésének idejére. Azt egyébként túlságosan modern gondolatnak vélném, hogy a krónika megírását a királytól megadott tudatos politikai, propagandafeladat vezette volna. Ha középkori királyaink valamelyike valami új intézkedést be akart vezetni, a megvalósítás bizonyára a király és környezetének pillanatnyi erőviszonyaitól függött (I. Mátyusz Elemér meggyőző tanulmányát: Zsigmond király központosító törekvései), és nem attól, hogy olvasást nem ismerő világi emberekre krónikasövegekkel akartak volna hatni. Hogy pedig a krónikadatálásban föl lehetne használni azt az általános képet, a korviszonyokat, amelyekbe beilleszkedik, vagy amivel ellentétes, arra vonatkozólag is jogos a kételkedés. Nemcsak azért, mert olyan nagyon csekély ismereteink vannak ezekről a korokról, hanem mert a társadalmi-politikai fejlődés se lehetett a XII–XIII. század fordulóján olyan rohamos, hogy az mélyreható nyomokat hagyhatott volna a krónikában. Vajon a kor tükröződése alapján lehet-e különbséget

tenni egy sokkal rohamosabb fejlődésű kor történetiróinak munkái közt? Pl. 1868 és 1908 között?

Végeredményben a sok érv és ellenérv után Anonymus koráról alig több a biztos adat, mint az, hogy neve P. betűvel kezdődött — ezt is csak Jakubovich óta fogadjuk el —, hogy valamelyik Béla király jegyzője volt, aki már nem él, s hogy P. mester a következő uralkodó idejében, a Gesta megírásakor már nem működött a kancelláriában. Végül ezekhez az érvekhez csatolnánk még egyet, amire eddig csak Csóka L. mutatott rá: P. mesternek nem lehetett magasabb egyházi méltósága, mert akkor ezt nem hagyta volna el a saját címéből. Sőt, még jobban aláhúzhatjuk ezt a tételt: *egyetlen magyar egyházi vagy világi méltóságviselőben, püspökben, prépostban, országbíróban nem kereshetjük az ismeretlen P. betűs személyt, s azért fog személye valószínűleg mindenkorra ismeretlen maradni.* Hogy valaki, aki később magasabb méltóságokat viselt, vagy visel éppen a mű írása közben, s mégis azt mondja, hogy egykor királyi jegyző volt, az olyan lenne, mintha ma valaki azt mondaná dicsekvésként, hogy ő egykor középiskolai tanár volt — s mélyen hallgat arról, hogy most egyetemi tanár vagy éppen akadémikus. P. mester nyilvánvalóan nem akart az ismeretlenség homályába rejtőzni valamilyen politikai okból, mert hiszen a kortársak számára annyi éppen elegendő volt, amit mond, hogy személyét azonosítsák. Szerénykedésről pedig nem lehet szó, olyan öntudat csap ki a bevezetésből: „Magyarország tehát boldog, jutott neki adomány; hiszen örülhet minden órán deákjának ajándékán.” (Paizs D. fordításából.) A „mesternek mondott P.”-ben sem a szerénykedés csendül ki, hanem az Evangéliumi sorok: „Vos vocatis me magister et dominus et bene dicitis. Sum enim... ego dominus et magister.”

Ennyi negatívum után legyen szabad viszont a kutatások figyelmét nyomatókosan más, eddig eléggé elhanyagolt irányba terelni. Az a mondat, amelyet Váczy P. Pannonhalmára vonatkozólag idéz: „Dux autem Arpad et sui milites sic eundo iuxta montem sancti Martini... montem ascendentes et visa pulchritudine terrae Pannoniae nimis laeti facti sunt”, akkor is nagyon fontos, ha a datáláshoz nem segítene hozzá. A természet szépségében való gyönyörködésnek olyan korai megnyilvánulása, ami egészen megdöbbentő. Anonymus itt annyira modern, hogy századokkal látszik megelőzni korát. De modern a középkorban szokatlan írói öntudata is, amiről az előbb emlékeztünk meg. Munkája pedig nemcsak lebilincselő olvasmány, hanem a magyar történet- és földrajztudomány páratlan értékű, korai jelentkezése. Ha hibáztatni szokás Anonymust, hogy „tudálékosságból” nem a közzsájon forgó mondákat közli, az

éppen tiszteletreméltó tudományos törekvéseinek jele. Ugyanez a történettudományi módszerességre való törekvés indokolja azt, amit Váczy P. úgy jegyez meg, hogy különös módon Anonymus ír Pannonhalmánál mellett egy kis jelentéktelen forrásról, de nem említi meg a püspöki székhelyt, Gyórt. Természetesen azért, mert minél kevesebb anakronizmust akar. A honfoglalás korában nem volt még Győrött püspökség, s ugyanígy nem említi meg Pannonhalmánál sem, hogy ott az ő korában már állt a Monasterium Sancti Martini, ahonnan maga is gyönyörködhetett „Pannonia földjének szépségében”. Meg szokás mosolyogni Anonymus naiv helynévmagyarazatait, amikből a honfoglalást akarja rekonstruálni. Persze, hogy naivak ezek, mik is lehetnének? De maga a gondolat, hogy a helynevek a múlt forrásai, amelyekből következtetni lehet, teljesen modern történettudományi gondolat. Természetesen egyelőre még naiv tapogatózás formájában. De nemcsak mint történetíró mutatkozik be Anonymus, hanem bámulatos földrajzi tudásával, látásmódjával is. Mai, térképhez és kézikönyvekhez kötött gondolkozásunk alig tudja megérteni, hogy lehetett valakinek a XII. vagy XIII. században olyan tájékozottsága Magyarország földrajzi képeről, hegyeiről, völgyeiről, hogy képes volt leírni egy olyan elképzelt honfoglalást, amit Pais Dezső szinte hibátlanul, ellentmondások nélkül tudott térképre vinni. Valami olyan érthetetlen tájékozódási érzékről van szó itt, mint amely elvitte a kalandozó magyarokat a Pireneusokig és vissza is hozta haza, úttalan utakon, ellenséges Európán keresztül, vagy ugyanígy elvitte Julianusékat „valahol keletre”. Akármennyire ismeretlen is számunkra P. mester, korának legmodernebb magyarját, első tudós egyéniségét tisztelhetjük és vizsgálhatjuk benne. Ezen a téren bőségesen akad még feladat.

A „Kritikus kérdések” második csoportja legendáink kronológiai problémáiból kerül ki. Ha az Anonymus-kérdéssel kapcsolatban arról kellett szólnunk, milyen kiegyenlíthetetlen ellentét van ezen a téren különböző szakemberek álláspontjai közt, hasonlólt mondhatunk a legenda-kutatásról is. Gericz József „Kronikáink és a Szent László-legendák szövegkapcsolatai” című cikkében Csóka Lajossal ellentétben Bartoniek Emma tételét bizonyítja, hogy ti. a legenda merített a krónikákból, míg Csóka álláspontja szerint ez a viszony éppen fordított.

A fejezet másik két tanulmánya, Csóka Lajosé és Horváth Jánosé ugyanazt a kérdést, a Szent Gellért-legendák keletkezési idejét, hitelességét, egymáshoz való viszonyát vizsgálja, egymással ellentétes eredménnyel. Csóka szerint a nagyobb legenda a XIV. század közepén keletkezett hagiográfikus regény, a kisebb Gellért-legendát 1100 táján keletkezett, önálló, történetileg hiteles mun-

ka. Mind a kettőt bencés szerzetes írta. Horváth J. szerint a nagyobb legenda ma ismert formáját egy XIII–XIV. századi interpolátor adta meg, de még XI–XII. századi forrásokot is fölhasználta, a kisebb legenda nem forrása a nagyobbknak, hanem pusztán szentbeszéd, amely nem jöhetett létre a XII. század közepe előtt, de nem keletkezhetett ennél korábban a két legenda közös őse sem. Sem a nagyobb, sem a kisebb legenda szerzője nem volt bencés.

A kötet harmadik része a „Kronikaszerkesztések, krónikaértelmezések” címet viseli. Bár az itt feldolgozott témák távolról sem tartoznak olyan jellegzetesen vitaterülethez, mint Anonymus vagy legendáink, a vita szeleme itt sem csökken mindenhol. Az első tanulmány itt Mályusz Eleméré, a Képes Krónika kiadásairól. Hogy Mályusz Elemér, középkori történetírásunak ez a mestere kérlelhetetlen szigorúsággal kéri számon a forráskiadások szövegének és jegyzetelésének pontosságát, az természetes. Sajnálatos azonban, hogy a Mezey Lászlóval való polémia hevében maga sem veszi észre, amikor kritikájában téves vágányra kerül, és a Képes Krónika facsimile kiadásának szövegközlésétől a kritikai kiadás jellegét kívánja meg és például a Monumenta Germaniae Historica szövegeivel állítja párhuzamba. Pedig a kettő közt éles műfaji különbség van. A kritikai kiadás a *mű szövegére* irányul, a facsimile kiadás a *példány* minél hibébb reprodukálása. Tudományos feladatának tehát a facsimile kiadás teljességgel eleget tesz, ha a minél hibébb reprodukcióhoz tudományos bevezetés vagy több ilyen tanulmány járul. A kritikai kiadás és facsimile kiadás kettős terhet egyetlen kiadónk sem vállalná. De éppen a Képes Krónika esetében ez teljesen fölösleges is volna, hiszen a kritikai kiadás minden igényét kielégíti a Domanovszky-féle közlés a Scriptoribus-ban, amit Mályusz is szinte felülmúlhatatlan példaképként mutat be itt. A facsimile kiadás szövegátírása pedig nem lehet más, mint maga a hasonmásban közölt szöveg pontos átírata, hiszen ennek már nincs tudományos feladata, éppen úgy, mint a magyar fordításnak sem. Ezek csak azért kerülnek a hasonmás mellé, mert a kiadványnak a tudományos cél mellett nagyon fontos művelődési feladatot is kell ellátnia (üzletileg sem lenne másként kifizetődő egy ilyen kiadvány). Olyanok számára is szól, akik a szöveget a hasonmás-formában nem tudják elolvasni, hanem főleg anyanyelvükön, és ezt szeretnék összevetni — egyre kevesebben vannak ilyenek — a nyomtatásban olvasható alakban közölt latingal. Aki a Krónika szövegére mint szövegre kíváncsi, az természetesen a Scriptoribus kiadásához fordul, ahol megtalálja nemcsak a Képes Krónika, hanem valamennyi XIV. századi krónikaszerkesztés szövegösszevetési lehető-

ségét is. Mályusz E. is, mikor „Kronika-problémák” című tanulmányában a Képes Krónikából idéz, természetesen a Scriptores-t használja, meg sem említve a facsimile kiadás létét, pedig az akkor már két éve megjelent. Tudományos célra a facsimile mint paleográfiai, művészettörténeti és művelődéstörténeti forrás szolgál. Szövegvizsgálatra csak abban az esetben, ha valakinek netán kétsége lenne valamely ponton a kritikai szövegkiadás hitelességét illetően. (Azt csak mellékesen említjük meg, hogy szintén csak a vita hevülete magyarázza meg azt a hiányt, hogy a Képes Krónikának a kritika alá elsősorban vont német kiadással egyidejű angol nyelvű kiadása nem kap megemlítést, sem a puszta a teljesség kedvéért megemlíthető népszerű kiadás, Magyar Helikon, 1971.)

A következő tanulmány Szűcs Jenőé. A szerző értékes megfigyeléseket fűz a hun történetben rejlő társadalomelméleti és történetpszemléleti vonatkozásokhoz, amelyek bepillantást engednek a mű keletkezésének hátterébe. Minthogy azonban itt csak a középkori ülésszakon elhangzott előadás szövege került közlésre, maga a teljesen kidolgozott, dokumentált tanulmány másutt már megjelent (Századok 1973), az érdemben való ismertetéstől itt eltekinthetünk.

Tarnai Andor a Képes Krónikához ad értékes, új eredményeket. Hosszú, szó szerinti szövegegyezéseket talált ugyanis a Képes Krónika és Nicolaus de Lyra szentírásmagyarázatai közt, valamint egyezéseket az ún. „Glossa ordinaria”-val. Ezeket az egyezéseket eddig senki sem vette észre. Tarnai meggyőző eredménye az, hogy a Képes Krónika szerzője előtt a Bibliának egy olyan példánya feküdt, amely tartalmazta Nicolaus de Lyra kommentárjait és a Glossa ordinariát is. Valószínűleg marginálisan. (Ilyen kiadások ismeretesek az ősnymtatvány-korszakból is.) Ezzel tehát egy olyan elveszett kódex emlékére bukkant rá, amelynek meg kellett lennie ott, ahol a Krónikát írták, tehát esetleg Nagy Lajos király könyvtárában. Tarnai annak a fontosságára is rámutat, hogy Lyra munkája ezek szerint meglepően korán, 1358-ban megvolt már Magyarországon. Kár, hogy Tarnai nem terjesztette ki elemző vizsgálatát a Képes Krónika megelőző részére, az első fejezet bevezető soraira, hanem egyszerűen megismétli a Petrus Comestor forrásként való alkalmazására vonatkozó elméletet. Pedig a 3. fejezet kezdő sorainak összevetése Comestor szövegével — amit Tarnai párhuzamosan közöl is —, nem annak a bizonyítéka, hogy „a két szöveg pontosan fedi egymást”, hanem ellenkezőleg, annak, hogy a krónikás igazat mond; ő magát a Genesis X. fejezetét használta. A szöveg kizárja azt, hogy a Képes Krónika írója Petrus Comestorból vette volna ezt. Mert igaz ugyan, hogy a „Historia scholas-

tica” első része valóban a Genesis-t tárgyalja, de ennek a munkának nincs a Genesisről szóló 10. fejezete, hanem az idézett mondatok a „Historia” Genesisről szóló részének 37. fejezetében található meg. A Krónikás mégis helyesen azt mondja, hogy ő a Genesis X. fejezetéből idéz. Még világosabb bizonyíték az, hogy míg a Genesisben és a Krónikában Noe fiainak felsorolása szó szerint megegyezik, Comestornál ez teljesen más fogalmazásban, sőt ellentétes sorrendben van.

A Képes Krónika szerzője és illuminátora tehát „magister historiarum”-nak nem Petrus Comestort nevezi, hanem a Genesis szerzőjének, Mózesnek adja ezt a megtisztelő címet. Comestornak ez az epithetonja, úgy látszik, ekkorra már feledésbe merült, s munkája is elég ritkán található meg a kor kódexanyagában. Ami XIV. századi „Historia scholastica” kéziratot ismerek, az egyik sem nevezi a szerzőt Magister historiarum-nak sőt még a nevét sem jelzi a szerzőnek. Az ősnymtatvány-korszakból Hain 11 kiadást ismer, de ezek egyike sem ismeri a „Magister historiarum” kifejezést, hanem a szerzőt „Magister Petrus Comestor” vagy „Petrus Manducator”, vagy „Petrus servus Christi” megjelöléssel szerepel. A Képes Krónika vitatott iniciáléjának értelmezésében tehát mégiscsak Jakubovich Emilnek volt igaza: az ábrázolt személy Mózes.

Kötetünkben a következő szerző, Karácsonyi Béla, „Néhány kronológiai probléma középkori elbeszélő forrásaink szövegében” című tanulmányában először is nagyon megdöbbentő dolgokat mond arra nézve, hogy milyen hiányosságok vannak, a megoldandó feladatoknak milyen nagy tömege áll előttünk a Mohács előtti források publikálása terén: megdöbbentően hiányosak középkori okmánytáraink; egyes elbeszélő forrásainknak vagy például Szent Gellért Deliberatiójának nincs megfelelő kiadása; de nagyon sajnálatos a történeti segédtudományi kutatások háttérbe szorulása is. Maga a tanulmány pedig első sorban a Zágrábi Krónika érdekes kronológiai problémáival foglalkozik. Bemutatja, hogy a gyakran teljesen hasznavehetetleneknek tekintett fiktív datálások és információk mögött időnként milyen tudatos szimbolizmus jelentkezik.

Kristó Gyula Riccardus és Albericus alapján egy 1235 körüli, Béla ifjabb király környezetében készült Gesta Ungarum létét bizonyítja. Érdekes megállapítása, hogy „a világi magán nagybirtok gazdasági és politikai előretörése szükségszerűen életre hívta a világias szemléletű történetírást, amely korlátozta a korábbi dinasztikus, illetve egyházas historiográfia uralmát”.

Szegfű László Géza fejedelem felesége vagy feleségei; a Sarolta—Adelhaid-probléma gondos felülvizsgálata során érdekes módszert alkalmaz akkor, amikor az etnográfia taní-

